

Farkas Zoltán: Dobszay László esete Istvánffy Benedekkel (s nekem mindkettejünkkel)

Amint a cím is sejteni engedi, nem vállalkozom arra, hogy Dobszay László magyar zenetörténeti kutatásainak egészét méltassam. Megfigyeléseim kizárólag arra irányulnak, mivel járult hozzá Dobszay a XVIII. századi magyar zenetörténeti kutatásokhoz, különösen Istvánffy Benedek értékeléséhez.

Amikor zenetudományi évfolyamunk nekikezdett az 1982/83-as tanévnek, a curriculum szerint már az első évfolyamban magyar zenetörténetet hallgatunk, melyet Dobszay László adott elő. Ma már nyilvánvaló, hogy nem sokkal ezután kezdhetett neki *Magyar zenetörténet* című könyvének megírásához, amely 1984-ben jelent meg. A kurzust lezáró vizsgát meg lehetett váltani egy rövid dolgozattal, amely azt foglalta össze, miben különböznek az általunk tanultak Szabolcsi Bence 1947-ben megjelent művétől, a *Magyar zenetörténet kézikönyvé-től*.

Dobszay számára a magyar zenetörténet XVIII. századát három körülmény tette különösen vonzó témává. Először is —Bárdos Kornél akkoriban megjelent első városmonográfiái nyomán— világossá vált, hogy Szabolcsi szemlélete épp a XVIII. század értékelésében szorul a legnagyobb revízióra; a hazai zenetudomány e téren tehát paradigmaváltás előtt állt. Másodszer Dobszay magyar zenetörténete már-már kulcsregény: a zenei élet fejleményeit mindig társadalmi beágyazottságukban tárgyalja, s a történelmi viharok, a múlandó sikerek és tartós kudarcok sorozatának bemutatásában a mának is tükröt akart tartani. S épp Dobszay ne rokonszenvezett volna egy olyan korszakkal, amelynek az évszázados pusztulás utáni újjáépítés, az európai kultúra élvonalának újrahoznosítása, és a nemzetközi vérkeringésbe való bekapcsolódás volt a legfőbb törekvése? A harmadik motiváció a zenész Dobszayt szólította meg, hisz a frissen spartirozott anyagban itt-ott értékes zenére bukkant.

Mielőtt ezt a szálát folytatnám, meg kell emlékezni Dobszay villámgyors szintézisteremtő képességéről. A Zenetudományi Intézet II. emeletének polcain még épp hogy csak elkezdtek sorakozni azok a —szólamokból összeírt— partitúrák, amelyek később az ugyancsak általa elindított forráskiadvány-sorozat, a *Musicalia Danubiana* köteteinek alapjául szolgáltak. Ugyanakkor Dobszay zenetörténet-könyvének kottapéldáin már feltűnnek Deppisch, Bengráf, Fusz vagy Zimmermann műveinek részletei, s a szerző képzeletében megszületik „az európai zenei köznyelvet hibátlanul beszélő, érdekes dunántúli zeneszerzői iskola” képe,²⁹ holott az elemzés számára bővebb kottás munícióval szolgáló kötetek csak két, négy vagy akár 12 évvel később jelentek meg. Mintha a koncepció, a nagy rendező elv teljesen egyidejűleg születne meg a feltárt új anyagra vetett első pillantással, s a sebtében leemelt kottarészlet azonnal csatorba állna, hogy megtalálja helyét az érvelés sodrásában.

²⁹ DOBSZAY László: *Magyar zenetörténet*. Gondolat Könyvkiadó, Budapest 1984. 209.

A könyv tónusa különösen átmelegszi Esterházy Pál *Harmonia caelestis*-ének értékelésekor. Dobszay itt még olyan alkotót és olyan művet ünnepel a kantátasorozatban, „aki és amely bátran hozzámérhető korának zenéjéhez, és a magyar sajátosságokon túlmutatva az európai zenetörténet részének tekinthető”.³⁰ Sas Ágnes szisztematikus kutatásai és kiadása nyomán azonban hamarosan szertefoszlik az Esterházy herceg mint zeneszerző mítosza. Akad azonban egy komponista, akinek státuszát a szaporodó adatok és művek nem aláássák, hanem még magasabbra emelik, s aki a nemzetközi, főként külföldről érkező muzikusok között ráadásul még magyar nemzetiségű is: Istvánffy Benedek. (Az Istvánffy-felfedezés euforikus hangulatát Wilhelm András örököltette meg az *Élet és irodalom* hasábjain egy recenziónak álcázott visszaemlékezésben.)³¹

A *Magyar zenetörténet* könyv megjelenésének évében, 1984-ben látott napvilágot a *Musicalia Danubiana* 3. kötete, Istvánffy kisebb egyházi műveivel. A bevezető tanulmányban Dobszay maga vállalja a zenei értékelés feladatát. Mindenekelőtt sorra veszi e feladat nehézségeit: a kontextus, azaz a szűkebb és tágabb környezet repertoárjának ismerete nélkül, hiányosan adatolt és töredékesen fennmaradt életmű többnyire datálatlan darabjairól kell itt képet alkotni. Az általa felhasznált szakirodalom nem a legfrissebb, és sokszor csak az általános kézikönyvekre támaszkodhat. Ugyanakkor tévedhetetlen érzékkel és hatalmas háttértudással látja meg a művek liturgikus funkciójából eredő jellegzetességeket, biztos kézzel alkot stíláris csoportokat, és a *stile antico*-tól a legkorszerűbb írásmódig terjedő eszköztár változását egy pillanatra sem téveszti össze valamiféle zeneszerzői fejlődéssel. Minden egyes darabot részletes elemzésnek vet alá. (Innen eredeztethető az a hiba, amelyet a *Musicalia* sorozat tanulmányainak szerzői, köztük magam is többször elkövettünk: egy forráskiadvány előszavába ugyanis nem való elemzés, többek közt azért nem, mert senki nem olvassa; de az első közlés láza felülírta a praktikumot.) A részletes elemzés szempontjai között felbukkan a kontrapunktika, a szólamvezetés, a felrakás vizsgálata, azoké a fogalmaké, amelyek kulcsszerepet játszanak majd Dobszay tíz, illetve húsz év múlva megírt tanulmányaiban *A zeneszerzői nagyságban* és *A zeneszerzői kicsiségben*.³²

Dobszay értékelése visszafogott, Istvánffy kismester-voltát hangsúlyozza; csak az ismeretterjesztő írásokban (például az első Istvánffy-lemez borítóján) tör elő a szubjektívebb hang: „Istvánffy zenéjében ott találjuk az eltérő stílusárnyalatokat, de akár a régebbi, akár az újabb stílusban ír, ugyanaz a rokonszenves zenész szólal meg. Bensőséges, alkalmanként nemes pátozusra is képes hang, a kis elemek változatos, de nagyon szerves összefüggésében kitűnő forma- és arányérzék: feddhetetlen harmóniai, ellenponttani és hangszerelési

³⁰ DOBSZAY: *Magyar zenetörténet*, 199.

³¹ WILHEIM András: „Istvánffy”, *Élet és irodalom* 46. évfolyam (2002. október 11.), 41. szám.

³² DOBSZAY László: „A zeneszerzői nagyság”, *Muzsika* 1996/5 (május) 3–5. Uő: „A zeneszerzői kicsiség”, *Muzsika* 2004/12 (december) 3–4.

tudás és a liturgikus feltételekhez szinte ösztönösen alkalmazkodó mértéktartás jellemzi ezt a zeneszerzőt. ...” Ugyanitt írja: „Még fontosabb, hogy a hallgató hallásába és szívébe fogadja ennek a tiszta és szerény, komoly és mégis csupa-öröm zenének az emlékét.”³³

E mondatokban talán már nem is a zenetörténész, hanem a muzsikus beszél, hiszen Dobszay talán nem is zenetudományi írásaiban, hanem előadóművészként vallott a legerőteljesebben arról, mit jelent számára Istvánffy zenéje. Az első Istvánffy-lemez felvételét megelőző euforikus hangulatot nem feledi el, aki átélte. Itt még Dobszay annak a zenésznek engedte át a karmesteri pálcát, akit a legjobban tisztelt: Simon Albertnek, de a kórus betanítását ő végezte. A Szent Dorottya-nagymise (1774) kottájának viszont Dobszay a közreadója és a mű előadásának ő maga a karmestere.³⁴ A lemezfelvételt megelőzően egy Pesti Vigadó-beli hangversenyen Istvánffy miséje Bartók 7 kislemezre kíséretes egynemű karával³⁵ és a *Falun*-nal együtt szerepelt: tehát Istvánffy amellé a zeneszerző mellé emelkedik, akit az előadó Dobszay a gregoriánon kívül a legjobban szeretett és kultivált. De nem hagyhatom említés nélkül azt a koncertet, amely talán a legkevesebb figyelmet kapta, és használható hangfelvétel sem őrizi emlékét. 1996 márciusában Dobszay a Schola Hungarica és az Erdődy Kamarazenekar élén elvezényelte Istvánffy kisebbik, Szent Benedek-miséjét is. A Sanctus bevezetésének harmóniai labirintusában Dobszay megdöbbenő módon mutatta meg, hogy egy-egy pillanatra milyen nagy tud lenni egy kismester: a tonalitásért való eme drámai küzdelemről mit sem tudnak a darab későbbi —egyébként is gyér számú— előadásai, és egyetlen lemezfelvétele. Valójában minden újra felfedezett kismesternek meg kellene adni a lehetőséget, hogy ilyen formátumú interpretáció világítsa át. Istvánffynak ez a lehetőség megadatott, és nem találtatott könnyűnek ezen a mérlegen.

Nagyjából 20 évvel Istvánffy felfedezésének lelkes korszaka után, talán egy családi ebéd alkalmával Dobszay László tűnődve megjegyezte: „Most már tudom, mi a nagy Istvánffyban”. A kijelentés megdöbbenett, hiszen akkor már évek óta nem foglalkozott sem zenetörténészként, sem előadóként a zeneszerzővel. Elfogódottságomban nem mertem tovább kérdezni — talán úgy éreztem, a kérdésre nekem magamnak kell megtalálnom a választ, s miután nem faggtam, Dobszay nem is fejtette ki gondolatát. Azt hiszem, a válasz részben kiolvasható *A zeneszerzői kicsiség* című esszéjében.

Saját Istvánffy-kutatásaimhoz Dobszaytól életre szóló ösztönzést kaptam. Nemcsak annak felismerését, hogy „a kompozíciók és szerzők nem oszthatók két nagy csoportba, a nagyokéba és a kicsikébe, hanem kontinuumot alkotnak

³³ Hungaroton SLPD 12733 (1986).

³⁴ DOBSZAY László — SAS Ágnes (szerk.): *Benedek Istvánffy Missa Sanctificabis Annum Quinquagesimum* (= Musicalia Danubiana 13). MTA Zenetudományi Intézet, Budapest 1995. A hangfelvétel: Hungaroton HCD 31723 (1997).

³⁵ Bartók: Hét kórus zenekarral (1937–41) BB 111(b).

a két végpont között”,³⁶ hanem azt a kíváncsiságot is, miben és hogyan múlja felül Istvánffy elődeit, mintaképeit; hogyan ragadható meg az egyéni hang a mégoly töredékes életmű darabjaiban. S persze efféle munkáink legfőbb mozgatórugóját, amelyet Dobszay ugyan Bartókkal kapcsolatban fogalmazott meg, de Bartókra, Dobszayra és Istvánffyra nézve egyaránt érvényes: „Minden meg-gondolás, műveltség és elkötelezettség csak akkor ér valamit, ha valaki nagyon tehetséges”.³⁷

Családi nyaralás Rómában 2003-ban.

Dobszay tanár úr bécsiklasszika-stúdióumairól lehetne talán a leginkább sorolni a felsőfokú jelzőket, szuperlatívuszokat, de talán mindennél informatívabb, ha inkább egy pillanatképszerű emlékemet idézem. Ezeken az előadásokon a mindig tömött tanteremben rendszeresen megjelent Kurtág György is feleségével. Általában az első padban ültek, s emlékszem, mikor Gyuri bácsi rekedt hangján odaszól Márta néninek: „Hallottad? Ezt is írd le!” Szerencsére, akik ezekről az élményteli előadásokról lemaradtak, szintén kárpótolva lehetnek egy kiváló tanulmánykötettel, mely tulajdonképpen ezen előadások nagyszerűen rendezett összefoglalása, és amelynek tanár úr halála után való megjelenésében oroszlánrészre volt következő előadónknak. Hallgassuk Wilhelm András zenetörténetét!

³⁶ DOBSZAY László: „A zeneszerzői kicsiség”. 4.

³⁷ DOBSZAY László: „A magyar zene gyökerei”, in *Dobszay László válogatott írásai*. Liszt Ferenc Zeneművészeti Egyetem Egyházzenei Kutatócsoport, Budapest 2010. I. kötet 37.